

A závěj

(K Ajvazovi)

Jaromír Typlt

Nechci to nikdy vidět. Nechci si to ani představovat. Nechci vůbec pomyslet, co to je, být v kůži těch zvířat. Ale protože jsem se v pradávné a nikdy definitivně nerozhodnutelné neshodě mezi Empedoklem a Anaxagorem pro tuto chvíli přidal na stranu Anaxagorovu, podle něhož „vnímání se děje opakem, neboť stejné nepůsobí na stejné“ (zlomek A 92 z Theofrasta), tedy že třeba hladké vnímáme spíš drsným než hladkým, jemné spíš hrubým než jemným, nezbyvá mi, než doslov k Ajvazovi začít něčím takovým: „Nebo v Šanghaji? Tam jsem viděl zaživa vařit opičky, který bolestí zešílejí a šílenství jim ušlehá mozek. To je potom výborný předkrm. Nebo na Kubě? Tam než zabijou želvy, tak je nejdřív dají na hraní dětem, aby těm želvám vypíchaly oči... a potom polévka, něco efef.“ ... Nebo v Praze? Radši jsem teď ocitoval pár vět z Bohumila Hrabala (povídka *Divní lidé*), než abych vzal veterinární protokoly a opsal z nich, jak taky končí zvířata, když si jich v zákrytu za sídlištěm náhodou všimne parta dětí znuděně čekajících na zavolání k večeři.

Tohle k Ajvazovi ale vůbec neladí!

Právě že neladí... To je možná jedna z mála věcí, které se k Ajvazovi ještě dají říct. Že do jeho obrazu světa, jakkoliv nám připadá celistvý, ke všemu pozorný, otevřený, a bezmála tedy už všeobjímající, něco přece jen nezapadá. A to zásadně. Byli jsme při čtení znovu a znovu výslovně upozorňováni, čeho a proč si autor všímá, na čem staví, a k tomu už netřeba žádných dalších komentářů – vždyť ty texty jsou samy sobě komentářem, tak přesným, výstižným a zábavným, že každá věta navíc už bude úmorná. V tomto ohledu byl Brehmův *Život zvířat* opravdu dokončen, máme v ruce jeho poslední svazek, pražské zoofenomenologické apokryfy, a odted' už nikdo nemůže popřít, že bývá-li v rohu šerosvitných malířských pláten znázorňujících učence, jak hloubá ve své pracovně, po dlouhá staletí vytrvale zobrazována jenom šedá myška, jde rozhodně o hrubé zkreslení skutečnosti.

Ale co teď s tím zjištěním, že nás autor, a to podle všeho docela vědomě, neupozornil na to, co opomíjí, přehlíží, s čím nechce nic mít? Zdálo se, že nic takového ani není... Konečné sladění všech našich různých roztržštěných pocitů a zážitků a myšlenek jako by bylo na dosah... A najednou je tu vidět ruka, která nesmlouvavým gestem vylučuje, co je ajvaz a co není ajvaz, co se do těchto textů hodí a co do nich nepatří, protože by to ve zklidněných harmoniích ajvazovského světa... Drhlo? Tlouklo? Řvalo? Skřípělo? – A to jsme mysleli, že šumění vše smiřující...

Neříká se tomu rozčarování?

Tak je konečně na světě i jakýs takýs důvod, proč by k Ajvazovým začarovávajícím textům mělo být připojováno cosi jako doslov, protože asi bude záhodno upozornit, že rozčarování nemusí nutně znamenat zklamání. Jen žádné výčitky! Právo je koneckonců na straně zvířátek, která se tu nemusejí obávat ničeho krutého a příšerného, ani když jsou náhodou (v próze *Psací stroj*) použita jako náboj do praku, protože v tom případě jsou to želvy a mají krunýř. To dá rozum.

U Ajvaze je to celé vlastně naopak, zvířata tu nejsou trpícími tvory, většinou vystupují spíš v úloze trapičů. A mají všechny naše sympatie zřejmě právě proto, že jsou tak neodbytná, tak vlezlá, drzá a záludná, tak všudypřítomná... Jako by jim konečně došlo, že zatím jediný způsob, jak vyžrát na člověka, je ten hmyzí. Zrovna hmyz se při-

tom u Ajvaze vyskytuje jen vzácně (*Bílí mravenci* z knihy *Tyrkysový orel*), asi tak vzácně, jako se chová v našich zoologických zahradách. Což není náhodná poznámka, každý si přece povšiml, že to v Ajvazových textech často vypadá jako v těch komediích pro děti, poté co noční vrátný v ZOO s hrůzou zjistí, že má všude zotvírané klece a rozbitá terária. Vpád exotiky do ulic. Mimoto je dobře známo, že právě za nedostatek pozornosti k původní střeoevropské fauně byl Michal Ajvaz nedlouho po zveřejnění svých prvních knih kritizován v 8. čísle 69. ročníku časopisu *Vesmír* („nebo si autor myslí, že třeba k té naší přeplaché zrzavé lišce bylo už Bystrouškou řečeno opravdu všechno?“ otázal se tehdy recenzent).

Ajta krajta - to už je Ajvaz!

Nebo ne? Jeho odlehčený tón, jeho průhledná mystifikace... Co je tohle za triky, pokud si ještě vzpomínáme na začátek, tenhle doslov chtěl do Ajvaze proniknout za použití paklíčů a páčidel skřípavé disonance, tak proč teď upadá až do pokleslé nápodoby jeho stylu? Za chvíli se to už nebude ničím lišit od toho, co se o Ajvazovi chystal napsat onen klokan z melbournské strukturalistické školy (povídka *Moře*), tedy od toho, co by o sobě Ajvazův text, jako asi každý text, moc rád slyšel v cizím podání. Každý jen trochu inteligentnější text si je přece dobře vědom, že i tehdy, když je mu něco vytýkáno, a i když je mu spíláno a jsou mu vmetávány nejsprostší urážky, může to pořád ještě být po jeho, může mu to podkuřovat, rafinovaně lichotit. Proto se pochopitelně snaží mít pod kontrolou, co a jak se o něm řekne, prokopírovává se do cizích promluv, podloudně našeptává, mámí, hypnotizuje, bere na sebe kritické masky a prostřednictvím nastrčených postav o sobě pronáší odvážné názory.

Nechce znát doslov, který by si k sobě nepřipsal sám.

A kdo by o sobě chtěl slyšet něco opravdu tak nemilosrdného, aby ho to několika přesnými zásahy ochromilo a rozložilo?

Sami čteme Ajvaze nejspíš právě z tohoto důvodu. Podobně jako si tyto texty dokážou promyšleně chránit vlastní bezpečí, zachovávají i bezpečí svých čtenářů. Možná, že až příliš. Možná, když se mluví o nedozírném, nemělo by to znít tak krásně přehledně, a když se mluví o nedosažitelném, mělo by v tom zůstat něco, co se marně vzpíná do prázdna. Celý jeden proud západního umění se během posledního století vydal do těchto poloh, aby se v nich do slova a do písmene ztratil. Zbývá tu po něm jen bezbřehý blábol, nesrozumitelná čmáranice, zahnisaná rána, odpuzující skřek, a nikdo, kdo není hotov nasadit na to vlastní paranoický blud, tomu už nechce doopravdy rozumět. Ajvaz o téhle mezní - přitom víc směšné nebo smutné než tragické - zkušenosti ví, dokonce ji tu a tam připomíná, ale sám se se od ní drží dál, v bezpečné vzdálenosti, jež dělí označující k označovanému.

Ajvazův odstup je odstupem pohádky.

Nic doopravdy neúnosného, nic otřesného. Pád z výšky nemrzačí, úder nezabíjí, po zápase nezůstávají krvavá zranění. Naslouchej tomu vlnivému, konejšivému toku vět, a oddávej se snění. Nic zlého ti nehrozí. Dlouhá, vyčerpávající pout' plná útrap před tebou proplyne v podobě několika okouzlujících chvil. Není nic, co by nekončilo úlevou a uvolněním, nemíříš jinam než ke břehu moře, kde se dá spočinout, jen si to zkus představit a jsi skoro u cíle, už se to rozpouští, už se to otevírá, stačí jen správně porozumět tiché pouti světelných obrazců po stěnách...

Nemělo by, ale přece jen, v tomhle podání to vyznívá poněkud překrouceně, dost na to, aby se to kritikovi hodilo do krámu. A kritikovi to nestačí, nedá si pokoj, protivně doráží s otázkou, proč se v ajvazovské hře pořád tolik sází na přehlíženou, nedocenenou, neviděnými taji prostoupenou všední skutečnost, když se přitom zdá, že jedinou vytouženou výhrou jsou pro autora skvoucí paláce s podlahami ze stříbra a zlata, plné vzácných drahokamů a jemných vůní, ono velkolepé orientální divadlo obsazené králi a princeznami, cestovateli a démony.. Zdá se, že bude třeba kritikovi přičarovat tlustý

ocas, hřbet s ostrými kostěnými hrboly a orosený chlupatý čenich, aby s tím už konečně přestal. Jeho otravná otázka „Proč Ajvaz každému druhému nasazuje tygří hlavu?“ pak zůstane jen pro smích.

O moc líp nakonec nedopadli ani ti filozofové z někdejších bytových seminářů, kteří Ajvazovi předhazovali, že zrazuje přísnost pojmového nazírání: dusají si to po parcích s bodlinami na zádech a jenom čekají, kdy na ně kdo šlápne. Ostatní si už rozmyslí dál namítat, že to celé je nedopatření, že se tu těží z příslibů, které husserlovská fenomenologie nikdy nechtěla vzbuzovat, třebaže se jí to u slabších povah neustále daří – i když se rozhodla podívat se konečně na zoubek všemu tomu samozřejmému a běžnému, čemu jsme osudně zapomněli věnovat pozornost, bezpochyby tím nemyslela, že jí má tenhle zoubek přivést až k rozevřené čelisti nádherně vybarveného tchoře, který se zabydlel doma za kuchyňskou linkou!

Tolika zákrutami a obchvaty se pořád vracet k tomu asi jedinému, co se dá Ajvazovi vyčítat: že jeho svět je příliš krásný. Nenechává nás ani na okamžik ve zmatku a bezradnosti, jak bychom si zasloužili, ale vlídně nám vychází vstříc a pozorně nás převádí přes všechna úskalí, nezapomíná nám podávat srozumitelná vysvětlení a tiskne nám ruku, když ztrácíme jistotu... Vědoucne přikyvuje, když najednou rozpoznáváme ty stěží uvěřitelné souhry náhod, to mrazivé vanutí, jež tolikrát proniklo i do našich vlastních životů...

Snad je tak až příliš postaven na pravdách, které by bylo asi pochybené chtít ověřovat či vyvracet, a stává se někdy jejich až příliš názornou ilustrací. První dvojice knížek – *Vražda v hotelu Intercontinental* (1989) a *Návrat starého varana* (1991) – je tím stížena asi míň, než následující *Druhé město* (1993) a *Tyrkysový orel* (1997), protože ony pravdy předestírá zatím v zárodku, zkusmo, a často jakoby spíš žertem. Potom už jsou příliš „potvrzené“ tím, jaký působivý koberec se na jejich základě dá utkat, jak neuvěřitelně barvitě, symetrické a složitě propletené ornamenty to dovoluje a kam až tyto ornamenty zacházejí – není přece tajemstvím, že ornament je zkratkou tanců nejmýš nevýslovných!

Co ale nesmí být zapomenuto, je fakt, že Ajvazovy knihy původně vstupovaly do prostředí, ve kterém zdaleka nebylo tolik pohádek, jež by ukazovaly podobným směrem. Byla to opravdová událost. Jestli dokonce „ukazovat podobným směrem“ tenkrát, v českých zemích na přelomu osmdesátých a devadesátých let, neznamenal nějaký docela jiný směr... Co my víme o pozadí dnešní velkoprodukce sladkých snů? Nebo že by se ani všem těm bestsellerům tvrdě vydělávajícím na snadnosti, s jakou se kdekdo po přečtení pár mouder může hned cítit alchymistou, čarodějem, poutníkem nebo jiným účastníkem tajemství, nemohlo podařit úplné znehodnocení dávných výzev?

Na to se nabízí odpověď, která by všechno smířila s velkorysostí, jaká se očekává od pravého božského nadhledu – ale pozor, blíží se závěr! Raději tedy žádnou smířlivost, žádné spočinutí, přestože po všech těch výhradách už tu pro Ajvaze konečně mám pouze slova uznání, obdivu, vděčnosti... Každý zdvořilý doslov by zřejmě začínal až tady. Chci ale využít tohoto prostoru, abych upozornil, že výrok „mé skvosty jsou purpurové & zelené“ (viz *Liber AL vel Legis*: II, 50), který v dubnu roku 1904 nadiktovala v Káhiře mágu Aleisteru Crowleyovi tajemná a mocná inteligence představující se jménem Aiwass, se může mimo jiné týkat i heliotropu, tmavozeleného kamene s rozesetými červenými skvrnkami, o němž filozof Jacques Derrida v závěru své *Bílé mytologie* omylem prohlásil, že je to druh orientálního jaspisu. Jde samozřejmě o chalcedon, a nalézáme ho i u nás. Nevím proč mi připadá, že právě to by mohla být jedna ze stop oné svůdně unikavé teorie stříbrného vozu, kterou od prvního setkání s Ajvazovými texty nepřestávám... Vyznávat? Přivolávat? Rozkrývat? Tušit?